

se kterým byl představen také emauzský hláholský zlomek. Vedle předmětů běžné potřeby, kachlů a keramiky lze zmínit fragmenty sandálů a punčoch z baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jež byly spojovány s českým králem Vratislavem II., či dosud nepříliš známý pečetní prsten Jíry z Roztok.

Třetí kapitola přibližuje „Smrt ve středověku“. Ve vstupní esejí se Robert Antonín snaží antropologicky pojatým, nicméně vůči církvi poněkud přezíravým způsobem uchopit její (údajně změněnou) roli ve 14. století. Nepatříčně pak působí některá katalogová hesla tematizující sochařskou a malířskou produkci, která byla zjevně zařazena z důvodu přístupnosti v depozitáři Národního muzea, aniž by měla větší souvislost s tématem. V kapitole čtvrté „Poslední cesta Karla IV.“ se mohli autoři opřít o detailní výzkum Františka Šmahele. Mezi centrální exponáty katalogových pasáží patří fragment dalmatiky Karla IV., jenž ale zřejmě do lucemburské doby nenáleží. Jak ve stopách Jitky Gollerové-Plaché z třicátých let 20. století ukázala recentně Milena Bravermanová, jde patrně o dalmatiku Jiřího z Poděbrad.

Kapitola pátá „Doba Karla IV. v archivních pramenech“, k níž sepsaly úvodní studii Milena Bělíčková, Dana Stehlíková a Klára Woitschová, představuje archivní cimélie z Knihovny NM a Archivu NM týkající se 14. století; souvislost s tématem výstavy je zde opět více než volná. Katalog uzavírá kapitola „O druhém životě Karla IV. a lucemburské dynastie v českém historickém povědomí“. Vít Vlnas v průvodní studii přibližuje s nadhledem druhý život Karla IV. a pro komparaci i Václava IV. Právě na srovnání otce a syna ukazuje, jak Václavova postava představovala díky své vnitřní dramatičnosti zajímavější námět pro zpracování. Katalogová hesla prezentují především historickou malbu 19. století či artefakty související s karlovskými pomníky.

Akce o rok předcházející výstavě *Když císař umírá* nesla název *Husovské unikáty ze sbírek Národního muzea (1415–2015)*. I tentokrát šlo především o představení unikátů ze sbírek Národního muzea, ale je jasné, že podobný název by velké množství návštěvníků nepřilákal. Slibované téma nicméně i tak přišlo trochu zkrátka. Katalog je bezesporu užitečnou pomůckou, litovat lze někdy příliš úsporných odkazů na recentní literaturu i nezohlednění posledních interpretací. Vedle již zmíněného pohřebního roucha jde například o proslulý poutní odznak s údajným vyobrazením Karla IV., jehož vznik byl Janem Hrdinou přesvědčivě posunut až do doby 1393–1394.

BARBORA UCHYTILOVÁ

Jan CHLÍBEC, *Bernardinské slunce nad českými zeměmi. Význam bernardinské estetiky v českých zemích pozdního středověku*, Academia, Praha 2016

312 s., ISBN 978-80-200-2556-2

Téma františkánů observantů se v domácí historiografii těší mimořádné pozornosti. Není se co divit, vždyť v posledním století středověku šlo v Čechách o jedinou světlejší kapitolu monastického života. Stranou intenzivního výzkumu nezůstal ani dějepis umění, jenž se soustředil především na monografická zpracování jednotlivých františkánských fundací a s nimi spojených artefaktů. Kniha Jana Chlípce si vytkla obecnější cíl: pomocí analýzy názorů Bernardina Sienského na výtvarné dílo postihnout uměleckou produkci, jež v českých zemích vznikla v návaznosti na působení Jana Kapistrána a františkánů observantů. Autor se dílčími otázkami tohoto tématu zabývá již čtyři desetiletí, zmínit lze zejména jeho studie věnované pozdně gotické sepulkrální plastice.

První kapitoly jsou převážně kompilačního rázu a představují „Životopis Bernardina Sienského“, „Výtvarné umění Siena 15. století“, „Bernardinovo pojetí výtvarného díla“ a „Světcův obrazový kult“. Již tyto pasáže nicméně Chlíbaec oživuje hledáním paralel mezi Bernardinovými a Kapistránovými názory na jedné straně a českým reformním učením na straně druhé. Autor pracuje s tezí, že Kapistrán imponoval i utrakvistickému posluchačstvu, neboť jeho názory souzněly s husitským učením. Je pravda, že styčných bodů bylo mezi oběma reformními směry podstatně více, než si byli utrakvisté i františkáni ochotni připustit; pokud si však Kapistrán něčím získával ocenění i u stoupenců podobojí, tak to byla vnější, a nikoli obsahová stránka jeho kazatelských show.

Kapitola „Symbol bernardinského slunce“ po představení italských a obecněji evropských souvislostí již více míří do českého prostředí. Chlíbaec se zde mohl opřít o starší studie Ivo Hlobila a Petra Regaláta Beneše. Většina bernardinských symbolů je dobře interpretovatelná a souvisí s Kapistránovou misí a jím rozšířenou oblibou františkánské observance u katolického obyvatelstva. Výjimkou je slunce z kunštátského hradu, které podle Ivo Hlobila mohl dát zhotovit Jiří z Poděbrad. Chlíbaec se uvedeně teze, na jejímž počátku byla opatrná slova Rudolfa Urbánka o náklonnosti panovníka k observantům, přidržuje. Ve skutečnosti ale není taková berlička potřeba. Hrad držel od roku 1464 rozhodný katolík Procek z Kunštátu, který dal bernardinské

slunce vymalovat rovněž na jím vedený kvatern zemských desk, jak upozornil právě Hlobil. Jeho argument, že vyobrazení na hradě je tradičnější, mělo by tedy být starší a spojené s Jiříkem, nemůže obstát. S Poděbradovou podporou observantů to ostatně nebylo tak horké, taktický postup a toleranci „krále dvojího lidu“ nelze zaměňovat za aktivní přízeň. Jiříkova iniciativa na bernardinské výzdobě hradu Kunštátu jednoduše nedává smysl.

Po stručném pojednání „Misie Jana Kapistrána“, jež shrnuje dobře známé okolnosti českého působení františkánského kazatele, následuje důležitá kapitola „Polemiky mezi františkány-observanty a utrakvisty“. Zde Chlíbec využívá své dobré znalosti názorů českého reformního hnutí na výtvarné umění. Bohužel ale neznáme názory protistrany, takže nabídnutý obrázek je poněkud plochý. Kromě jednoho, spíše osobního výpadu Kapistrána vůči Janu Rokycanovi nepřináší kapitola žádné doklady, které by v českém prostředí onu slibovanou polemiku dokumentovaly. Zdá se také, že pohled utrakvistických mravokárců byl značně stereotypní a vůči observantům se obracel především proto, že slavili úspěch. Některé kritické ostny proti observantům by se ostatně mohly vztahovat na kterýkoli jiný řád a třeba i století před jejich příchodem do českých zemí.

Sled kapitol je zde poněkud těkavý. Kapitola analyzující vyobrazení Bernardina a Kapistrána střídá představení šlechtických donátorů se stručnými medailonky hlavních podporovatelů řádu, poté následuje rozbor názorů františkánského učenice Jana Vodňanského. I u tohoto plodného autora jsou ale názory na výtvarné umění velmi skupé, a tak Chlíbec podniká zajímavý pokus analyzovat příslušná hesla jeho vokabuláře *Lactifer*. Výpovědní hodnota provedeného rozboru je však nízká, a to tím spíše, že více než o horizontu Jana Vodňanského svědčí o rozhledu středověkých lexikografů, z nichž český františkán v *Lactiferu* čerpal.

Nejrozsáhlejší kapitola „Pevnosti katolické víry“ přibližuje osudy jednotlivých observantských klášterů v českých zemích. Po představení všech observantských fundací včetně klášterů zaniklých směřuje pozornost především k Plzni, Kadani, Bechyni, Olomouci a Jemnici. Výklad se soustředí převážně na výtvarná díla a s nimi spojené osoby, naopak chybí širší sociální a memoriální kontext, který by lépe objasnil význam observantských klášterů v rámci tehdejší společnosti. Přinejmenším pro Plzeň a Kadaň jsou k dispozici nejen prameny, ale i dílčí studie, metodologické zázemí pro takový výzkum pak v české historiografii skýtají průkopnické texty Roberta

Šimůnka. Závěrečná kapitola „Sepulkrální skulptura donátorů“ je nejvlastnějším a celoživotním badatelským tématem autora. Kdo by nicméně čekal nějakou nadhodnotu proti výkladu v katalogu *Sepulkrální skulptura jagellonského období v Čechách. Figura a písmo*, který Chlíbec připravil spolu s Jiřím Roháčkem, bude zklamán.

Právě nad poslední kapitolou se vznáší stěžejní otázka, přítomná nicméně v celém výkladu. Jak je možné, že právě v rámci klášterů observantského řádu vznikla série špičkových a progresivních děl, jež byla prýmým opakem toho, co hlásal o výtvarném umění Bernardin a jeho následovníci? Uvedený rozpor není v knize blíže analyzován, je však zřejmé, že se zde střetly proklamované bernardinské ideály s nároky reprezentace donátorů, jejichž potřeby nakonec převážily. Je také otázkou, zda to vůbec někomu vadilo; o nějaké diskusi uvnitř řádu, jak probíhala například nad problematikou (anti)intelektualismu, neslyšíme, přinejmenším z knihy se o ní nedozvídáme. Nápadný rozpor mezi normou a skutečností nás zde ale musí varovat i před přečeňováním praktických důsledků učení husitských teoretiků, neboť poptávka po odpovídající reprezentaci existovala určitě i u světských elit utrakvismu.

V koncepčních úvahách lze pokračovat. Autor definuje zkoumané františkánské kláštery jako „pevnosti“ víry, jako hráze proti nekatolickým konfesím. Proti takto formulované interpretaci ale mluví řada argumentů. Zpochybnit lze již konfesně vyhraněný profil fundátorů. Důkazem věroučně vyhraněného ostří observantské fundační vlny mají být militantní/nesmlouvavé katolické postoje jejich zakladatelů. Ovšem z čeho jsou tyto postoje dedukovány? Tradičně právě z podpory observantů, pohybujeme se tedy v bludném kruhu. Proč si však tito militantní katolíci brali manželky podobojí či vydržovali utrakvistické učence a preceptory? Vyhraněná konfesionalita šlechticů poděbradské a jagellonské doby je často dokládána postoji a akty, které ve skutečnosti výrazný věroučný kontext postrádaly. Ostatně jak do těchto úvah zapadá, že v observantských klášteřích pohřbívali i utrakvisté, například Vřesovcové v Krupce? Patrně šlo o zvyklost „v místě a čase obvyklou“; observantský klášter je třeba vnímat nikoli jen v kontextu pevnosti katolické víry, ale spíše jako sociálně-reprezentativní memoriální ohnisko, jež přitahovalo rovněž utrakvisty.

Abychom mohli pokročit v řešení těchto otázek, bylo by třeba zasadit oblibu františkánského řádu do širšího diachronního i synchronního kontextu. Volba řádu při fundaci podléhala určitým módním vlnám. Zhruba od poloviny 12. století plnili poptávku cisterciáci, po polovině 13. věku se

stali oblíbenými dominikáni, poté minoriti, v karlovske době patřili mezi módní řady augustiniáni. V pohusitské době se stal oblíbeným observantský řád, získal ale příznivce díky protiutravistickému ostnu, anebo šlo o obecný jev? V knize bohužel schází by jen základní mezinárodní komparace. Právě srovnání s okolními zeměmi by napovědělo, nakolik byl úspěch českých františkánů formován jejich antihusitským postojem a nakolik šlo o obecnější fenomén.

Pokud jsem upozornil na spornost sugestivních, a přitom zavádějících charakteristik šlechticů, pojmoslovné problémy se týkají i základních kategorií. Lze se asi smířit s neustálým tematizováním pojmů gotika a renesance, byť pro popis sledovaného materiálu dle mého nemají valný přínos. Mnohem problematičtější je ale autorův anachronický koncept teleologického směřování od gotiky k renesanci. Gotika je konzervativní, její autory charakterizuje uzavřenost, nacházejí se spolu s donátory v „kleštích“ tradice, z nichž je třeba se vymanit. Renesanční kultura je naopak chápána jako vyšší vývojový stupeň, její přijetí představuje jednoznačně pozitivní hodnotu; v naprosté většině ovšem zůstávají čeští učenci, sochaři i umělci v zajetí starých obzorů.

Pomocí pnutí mezi gotikou a renesancí autor interpretuje i trojici významných sepulkrálních monumentů. Srovnání náhrobků Půty Švihovského († 1504) a Ladislava ze Šternberka († 1521) má ukazovat, jak „významný krok udělalo sepulkrální sochařství od pozdní gotiky k rané renesanci“, náhrobek Kryštofa ze Švamberka († 1534) pak již svědčí o „pevném zakotvení renesančního názoru v českém sepulkrálním sochařství“. Tyto soudy se opírají především o míru portrétního charakteru zobrazených s poněkud sporným, byť nevyřčeným východiskem, že nelichotivě zobrazení nutně znamená větší realističnost.

Ačkoli jsou analytické rozbory sepulkrální plastiky přínosné, rozchází se s tou linkou knihy, která zdůrazňuje bernardinská ikonofobní východiska. Autor se zde dostává do pastí. Pokud se kromě výše uvedených charakteristik dočteme například o figurální plastice Jana Hasištejnského z Lobkovic (1516), že „boří středověké konvence a stojí už v branách rané renesance“, vyzní pak poněkud překvapivě závěrečné hodnocení, „že těsné sepětí s přísným řádem do jisté míry prodloužilo kontinuitu pozdně středověkého umění a pozastavilo průlom renesanční kultury do českomoravského prostředí“. To je ve zjevném rozporu s tím, co autor v knize ukázal.

Monografie Jana Chlívce vypráví dva příběhy, které se bohužel protínají jen částečně. Jeden o normách, jimiž se observanti v oblasti

výtvarného umění měli řídit, druhý o skutečnosti, která nebyla těmito východisky příliš svazována. První příběh měl být dle mého potlačen, k čemuž by nebyly třeba nijak zásadní zásahy do textu, stačila by jen důkladnější redakce. Ta by se ostatně hodila i pro eliminaci anachronické teleologie dějin umění, jež z knihy nepříjemně vystupuje.

ROBERT NOVOTNÝ

Michaela RAMEŠOVÁ, *Portály z okruhu Benedikta Rieda I. Portálová architektura ve městech České království 1. poloviny 16. století*, Nakladatelství Tomáš Halama, České Budějovice 2017

192 s., ISBN 978-80-87082-38-6

Publikace doktorandky Ústavu pro dějiny umění FF UK Michaely Ramešové se zaměřuje na detailní průzkum a dokumentaci památek dávaných do spojitosti s tvorbou Benedikta Rieda. Vymezení „okruhu Benedikta Rieda“ nicméně vyznívá spíše jako volněji nastavené pojítko a mnohem výstižnější je obecněji laděný podtitul knihy. Zde prezentovaný soubor portálů sice reflektuje Riedův stavitelský odkaz přelomu 15. a 16. století, charakteristický prolínáním pozdně gotických a nastupujících renesančních (mnohdy spíše ve smyslu all'antica) forem jako svým způsobem výrazný dobový trend, vykazuje ale řadu dalších časově, místně i společensky podmíněných vlivů.

V úvodu se Ramešová snaží uchopit dle svých slov „krizové“ období styku z moderního pohledu tradičně rozlišovaných období gotiky a renesance. Toto téma pak prolíná celou knihou, a přestože autorka cituje výsledky recentního bádání, které už nelpí na potřebě za každou cenu tyto dva styly striktně oddělovat (viz také problematické kategorie „starý“ a „nový“, „domácí“ a „cizí“) nebo jeden z nich upřednostňovat, na řadě míst sklouzává v tomto ohledu k nadbytečně komplikovaným konstrukcím; často také rozebírá teze, které lze za dnešního stavu poznání vnímat jako samozřejmost. Není pochyb o významech, jímž výběr zvolených tvarů zajisté podléhal, ale ke škodě knihy je autorčin výklad některými stylistickými i věcnými obraty znejasněn, což navozuje dojem, že se její závěry multiplikují nebo vzájemně vylučují.

Hlavní část publikace je rozdělena na čtyři monografické oddíly zaměřené na portály převážně